

GERİYE DÖNÜP BAKTIĞIMIZDA SOSYOLOJİ

Behice Boran'ın sosyal bilimci yönüne ışık tutan ürünlerinden birisi de American Journal of Sociology (AJS) dergisinin 1947 yılı Ocak sayısında yayınlanan makalesidir. Boran'ın "akademik yaşamı" görelili olarak kısa sürmüştür. Ancak, bu uğraşında da kalıcı eserler bırakmıştır. Yayınladığımız makale bu izlerin Türkiye'de akademik çevrelerde bile bugün pek az kişi tarafından bilinen yeni bir tanığıdır. AJS, dünyanın en eski ve etkili sosyoloji dergileri arasında başta sayılır. "Akademik sosyoloji" alanında geçmişte olduğu gibi bugün de en ön sıralarda anılan bir yeri vardır. Türkiye'de yaşamakta iken bu dergide makale yayınlama başarısına ulaşmış başka bir akademisyen olduğunu sanmıyoruz. En azından. Boran'ın makalesinin Türkiye ile ilgili sınırlı ve özel bir konuda olmayıp, bilim dalının temel kuramsal boyutlarını tartışması açısından Türk sosyologları arasında tek olduğunu sanıyoruz. Boran'ın makalesinde karşı çıktığı görüşlerin sözcülüğünü yapan bir akademik yayın organında yer bulabilmesi bu alandaki yetkinliğinin göstergesi olarak kabul edilmelidir. Makalenin yayınlandığı ülke olan ABD'de de çok yankı yaptığı bilinmektedir. Nitekim, aynı derginin 1947 yılı Eylül sayısında Boran'ın yazısını konu alan başka bir makale yayınlanmıştır.

Raşit Kaya (Çeviren)

Sosyolojinin bir "pozitif bilim" olarak ortaya çıkışından bu yana bir yüzyıl geçti. Bu yazıda amacım sosyoloji tarihinin daha sonraki gelişmelerini kısaca gözden geçirmek ve bu gelişmenin pozitivist çizgilerde yönlenmesi çabalarının bana göre toplumsal önemini göstermektir.

Auguste Comte

Comte'un görüşlerinin ne anlama geldiğinin yorumlanmasında iki temel etkene önem verilmelidir: Birincisi, Comte, bir devrim ve Napolyon'un serüvenlerinden sonra tükenmiş bir ülke ile egemen sınıflarının devrimci değişmelerin dehşeti içinde oldukları bir kıtada, tutucu bir tepki döneminde yaşamış ve yazmıştır. İkincisi, o dönemde, Saint-Simonculuk, Fouriercilik, Owencilik gibi toplumsal hareketler de şaha kalkmış, var olan sisteme eleştiriler yöneltiyor, onu değiştirmekle tehdit ediyordu. Bunlara, kişisel bir olgu olarak Comte'un kendisinin de kralcı, katolik bir aileden geldiği eklenebilir. Belleğimizdeki bu olgularla, Comte'un var olan kötülükleri ortadan kaldıracak biçimde toplumu yeniden düzenleyecek temelleri bir toplum biliminin sağlayacağı görüşünü anımsayabiliriz; (ona göre) sosyoloji toplumsal sorunlara akılcı, bilimsel çözümleri sağlayacaktı.

Ancak, böyle bir görüşü ortaya atarak ve savunarak, Comte var olan sisteme yönelik eleştiriler ve onu değiştirme girişimleri karşısına bilimsel görünüşlü bir korumak dikiyordu.

Dayanak yapılan argüman şöyleydi: Toplumda var olan kötülüklerden çıkış yolu,

ancak, elde eylem için yeterli bilgi olduğunda bulunabilirdi; ama, şimdi, toplumun bilimi gelişmemiş olduğundan, var olan düzene yöneltilen eleştiriler ve değişme önerileri geçerli olamazlardı. Bunlar bilimsel değildirler ve dolayısıyla tümüyle değersizdirler. (Comte'un kendisinin de toplumun biliminin kurulması için beklememiş olması, bir ideal toplumsal sistem oluşturmaya doğrudan yönelmiş olması pozitivist görüşün içerdiği bu argümanı bozmaz). Böylece, sosyoloji, toplumsal olgularla (phenomenon) ilgili bilginin nesnel ve bilimsel dalı olma savı ile doğmuştur; ancak, gerçekte (belirli) bir sınıf ideolojisi işlevini yerine getirmeye yazgılanmıştı. Sosyolojinin bilimsel olma savı, bir yandan, toplumsal sisteme yönelen saldırılara karşı bir savunmaya, öte yandan zamanın temel, yaşamsal, ancak, politik olarak tehlikeli sorunlarıyla karşı karşıya geliştiren bir kaçış aracı olmaya hizmet etmiştir.

Comte'un önem ve anlamını tümüyle kavramak için o dönemde ütopyacı sosyalist hareketlerin saldırılarını göz önüne almak zorunluluğu olduğu gibi, Comte'dan sonraki sosyolojiyi anlamak için de Marksizmin varlık ve meydan okuyuşu bellekte tutulmalıdır. Bir düşünce sistemi olarak Marksizm, daha önceki sosyalist ütopyacı hareketler gibi kolayca dışarı atılamazdı. Çünkü, Marksizm bilimsel metodolojiye dayalı olmanın saygınlığının kendi yanında olduğunu ve tarihsel gerçeklerden dayanak aldığı ileri sürmesinin yanısıra, hızla, dünya ölçeğinde bir toplumsal hareket haline gelmiştir. Böyle bir düşünce sistemi yok sayılamaz, görmemezlikten gelinemez.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına geldiğimiz zaman toplumun ayrıldığı iki temel bölünmeye karşılık olan ve toplumsal olguları (phenomenon) bilimsel inceleme savında bulunan iki tür ideolojik sistem görüyoruz: (1) Sosyalist sistemler. Marksizmin ortaya çıkışından sonra çok ağırlıklı olarak Marksist-Sosyalist bir sistem ve (2) burjuvazinin sözde-bilimsel (pseudo-scientific) ideolojisini oluşturan sosyolojik sistemler. Ancak, sosyoloji düşünce sistemlerinin sınıfsal niteliğini hiç doğrudan ele almaz ve "suya sabuna dokunmama" olarak yorumlanan bir "bilimsel nesnellik" üzerinde ısrar ederken, Marksizm toplumun bilimi sıfatıyla, öncüllerinin sonucu olarak proletaryanın ideolojisi olduğunu açıkça üstlenmektedir.

Bu makale sosyolojik sistemlerin geleceği ile ilgilidir ancak, sosyoloji tarihi, karşılığı (counterpart) göz önüne alınmaksızın tümüyle anlamlı kılınmaz. Şimdi, Comte'dan sonra ne olduğuna bir bakalım.

Emile Durkheim ve Spencer

Comte ile Durkheim'in arasında geçen zamanda, sosyoloji çiçeklerini gözden düşmüş olduğu Fransa'da değil Manş'ın ötesindeki ülkede açmıştır. Bir İngiliz centilmeni özelliklerine sahip olan Spencer toplumun yeni bilimini ete kemiğe büründürme işini üstlenmiştir. Spencer'in sosyolojisinin liberal, bireyci, zamanının bırakınız yap-sınlar felsefesinin temsilcisi, W.C. Beach'in deyişiyle "on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında egemen olan orta sınıf tutumunun bir rasyonalizasyonu" olduğunu söylemek çok bilinen bir yineleme olacaktır. Spencer sosyolojisi "bilimsel" olduğunu kuşkusuz ciddi olarak ileri süremez.

Bir "pozitif bilim" ya da Amerikan terminolojisiyle "doğal bilim" olarak sosyolojinin savunucusu on dokuzuncu yüzyılın son on yılında Durkheim tarafından üstle-

nilmiş ve yirminci yüzyılın ilk iki on yılı boyunca parlak bir biçimde sürdürülmüştür. Durkheim'in bilimciliğin şampiyonluğunu yapması ve sosyolojinin bir bilim olarak olanaklılığı ile toplumsal olayların (facts) "nesnelere" olarak "önkavramlar" (prenotions) olmaksızın incelenmesi gerekliliği üzerinde ısrarlarının, gerçekte sosyolojinin yan tutan ideolojik niteliğinin belirtileri olduğu bundan sonra (aşağıda) işleyeceğimiz tezdır. Durkheim'in sosyalizm üzerine yazdığı notları toplayıp, derleyip 1928 yılında yayımlayan Marcel Mauss'un altıbuçuk sayfalık giriş yazısını ele almak, bu tezin kısa yoldan ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Marcel Mauss, bizlere, Durkheim'in, araştırmacı olarak "toplumsal sorun"u (social question) "bireyciliğin sosyalizme ilişkisi" olarak çerçevlendirdiğini söyler. 1884 yılında ise bunu "bireyin topluma ilişkisi" olarak değiştirmiştir. *Toplumsal İşbölümü'nün* (Division of Labor) müsveddesini hazırladıktan sonra "sorunun çözümünün yeni bir bilim olan sosyolojiye ait olduğunu sezinlemeye başlamıştır. Bu ise özellikle son Comte'uların aşırılıkları nedeniyle gülünç kılındığı Fransa'da gözde değildi... (Böylece) Durkheim sosyolojiye bir yöntem ve konu kazandırma işini üstüne almıştır. Bundan ötürü sosyalizmin incelenmesinin arkası kesilmiştir.⁽¹⁾ Bununla beraber, 1895 yılına gelindiğinde Durkheim yeniden bir araya getirilmiş "bir pozitif bilim olarak sosyoloji" silahı ile sosyalizm sorunu ile uğraşmaya hazırdır.

Mauss, Durkheim'in sosyalizm sorununu yeniden ele aldığında bunu "tümüyle bilimsel bir bakış ile" yaptığı konusunda bizlere güvence vermekte. Bununla beraber, nerede ise tek bir soluk alışıta, "ancak, bu çıkar düşünmeyen araştırma biçimi altında, Durkheim hem bilimsel hem ahlaki düşüncesinin bir gereksinmesini tatmin etmekte", yan tutmaya ve tutulan yanı motive etmeye "çaba göstermektedir" demektir⁽²⁾. Mauss'a göre bir dizi büyük ve küçük olay Durkheim'i bu yöne götürmüştür. Bir yandan *Toplumsal İşbölümü* dolayısıyla kolektivistizmden yana olmakla suçlanmıştır; öte yandan, en parlak öğrencilerinden bir kısmı sosyalist, özellikle de Marksisttirler. "Durkheim, burjuva liberalizmi ve bireyciliğe karşı çıkışa duyarlı idi"⁽³⁾.

Durkheim, var olan düzenin eksikliklerinin farkındaydı (bunları *Toplumsal İşbölümü'nde* açığa çıkarmaktadır) ancak, bu düzenin temel (basic) geçerliliğini sorgulamamaktadır. *Anomie* sorununa çözüm önerisi, toplumsal işbölümünün belirlediği bir toplumun temel birimleri olan, işlevsel olarak farklılaşmış ve ahlaki olarak soyutlanmış toplumsal gruplara denk düşen ve onları düzenleyen yasal ve etik bir sistem getirilmesidir. Toplum mesleksel birimler temelinde yeniden örgütlenmeliydi; bu birimler böylelikle, aynı zamanda, ahlaksal ya da tinsel birimler olmaktadır. Böylece, Durkheim Faşist ideologların "korparatif devlet"ine çok benzer bir toplumsal düzen kavrayışına ulaşmaktadır.

Toplumsal İşbölümü Durkheim'in sosyolojik düşüncesinin günün acil, pratik sorunlarıyla daha doğrudan ilgili olduğu ilk dönemlerin ürünüdür. Ancak bu yeterli değildi. Belirli toplumsal sorunlar üzerine oluşan belirli görüşler toplumsal gerçeklik, toplumsal nedensellik (illiyet-causation) ve toplumsal değişme sorunları karşısında sahip olunan bakış açısına nihai olarak (ultimately) bağımlıdır. Tüm düşünce sistemleri, olguların (facts) bilimsel incelenmesi ve açıklanması dahil, koşul olarak belirlenen (postulated) bazı genel öncüllerden (premises) başlar; postulların geçerli ve bilimsel olarak kabul edilir olup olmaması, çıkartılan sonuçların gözlem-

lenmiş olgulara uyup uymamasına ve olguları açıklama sisteminin bizlere kestirim ve başarılı eylem yapma temelleri sunup sunmadığına bağlıdır. Bundan dolayı, Durkheim gününün daha pratik sorunlarından toplumsal gerçekliğin ve toplumsal nedenselliğin doğası üzerine kuramsal sorunlara geçmiştir. Eğer davasını bu düzeyde kazanabilmiş olsaydı, sosyalistlere karşı dava da kesin olarak tümüyle kazanılabirdi. Bu sui generis (kendine özgü) bir olgu (phenomenon) olarak ortak (collectif) bilinç üzerinde ısrarla durmasını anlamının anahtarıdır. Sosyalistlerin materyalist kavrayışlarının karşısına toplumsal gerçekliğin tinsel bir kavranışını koymaktaydı. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (Rules of Sociological Method/Les Regles de la Methode Sociologique) başlıklı kitabında, ortak bilincin sui generis toplumsal olgu olması temeli üzerine tüm bir metodoloji inşa etmiştir. *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri* (Elementary Forms of Religion / Les Formes Elementaires de la Vie Religieuse) kitabında ise ortak bilincin gerçekten ilk (orijinal) toplumsal olgu (fact) olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Durkheim üzerinde biraz genişçe durmamızın nedeni, birinci olarak, onun sosyolojinin pozitif bilim olduğunun böylesine içten şampiyonluğunu yapması (bu savın incelenmesi bu makalenin konusudur); ikinci olarak, çağdaş Fransız sosyolojisini nerede ise tümüyle egemenliği altına almış olması; üçüncü olarak da, son yıllarda Amerikan sosyologları arasında Durkheim'in daha fazla ilgi çekiyor olmasıdır.

Alman Sosyolojisi

Marksizmin Alman sosyolojisine yansımaları belki daha da belirgindir. Alman düşünürlerinin savunduğu bilimlerin ikiliği (duality of sciences), *Geisteswissenschaft* ve *Naturwissenschaft* arasında özellikle Weber ve Sombart'ın uyguladığı biçimiyle yapılan ayırım, doğal bilimler yöntemleri ve görüş açılarının yalnızca insan sorunları (affairs) alanına uzatılmasına bir başkaldırının ifadesi olmayıp, en az o kadar -hatta daha da fazla- genelde gerçekliğin maddeci kavranışına, özelde sosyalizme karşı bir başkaldırıdır⁽⁴⁾. Weber ve Sombart da tıpkı Durkheim gibi Marksist meydan okuma ile metodolojik noktada kapıştılar; konunun köklerine bir darbe indirmek istediler. Durkheim, gördüğümüz gibi tinsel bir kavramı (conception) bilimsel görüş ve metodoloji ile uzlaştırmak istemiş ve güç duruma düşmüştü. Weber ve Sombart bilimin temel birliğini ve toplumsal olguların (phenomenon) inceleme ve açıklanmasında doğal bilim yöntemlerinin olabirliğini ve arzulanırlığını yadsıyarak Gordion'un düğümünü çözdüler. Toplumsal olgu içten dışa doğru anlaşılmalıydı; anlayabilmek için (ise) bireyin psikolojik motivasyonlarına başvurmak zorunluymuştu. Bireyleri eyleme sokan güdüler arasında en önemlileri de toplumsal değerlerden elde edilenlerdi. Bundan dolayı, toplumsal olguların açıklanmasında toplumsal motivasyonlardan başlayarak, açık davranışa ve ortaya çıkan (resultant) ilişkiler kalıplarına (pattern) yönelinmeliydi (üretim ilişkileri de bu sonuncular içerisinde ele alınmalıydı). Çerçeveyi çizen bu argümanı temel alarak, Weber dinsel değerlerin kapitalizmin gelişmesindeki rolünü göstermeye, Sombart ise teknoloji ve üretim ilişkilerindeki değişikliklerin "kapitalizmin ruhu"nun gelişmesi ile ilişkisini kurmaya çalışmışlardır. Weber ve Sombart da Marx ve Engels gibi aynı sosyolojik sorunla ilgilidirler: Kapitalist sistemin kökeni ve gelişmesi. Yaptıkları şey, olguların açıklanmasındaki sırayı tersine

çevirmektir. Sistemlerinin köklerine yerleştirilen bilimlerdeki ikilik böyle bir ters çeviri için gerekli bir önkoşuldu. Bu bağlamda, Sombart'ın uzun yaşamını Nazi sisteminin sözcüsü olarak tamamlamış olduğunu söylemek hiç de yersiz olmayacaktır.

Alman sosyolojisinin diğer başlıca dalı, sanırım, Profesör Robert S. Lynd'in "tehdit eden bir iktidar mücadelesinden, başka ve daha az tehlikeli ilgi alanlarıyla uğraşmak üzere" altmış yıl önce "işten kaytardı" diye sözünü ettiği "formal sosyolojidir"⁽⁵⁾. Weber ve Sombart sosyolojisinin aksine, Simmel ve Von Wiese'nin formal sosyolojisi modern toplumun tarihsel gelişme sorununu görmezden gelir, "tarihsel yasalar" kavramını yadsır ve yerine "toplumsal süreçleri yerleştirir". Sonuç, "etkileşim biçimlerinin" içerik olmaksızın yinelenen incelemesi olan ve etkileşimin içinde gerçekleştiği ve bu etkileşimin "biçiminin" ne olacağını belirleyen kurumsal çerçeveden yoksun bir sosyoloji kavramlaştırmasıdır. Formal sosyologların "içerikten" tümüyle vazgeçmeleri, gerçekte, kurmak ve sürdürmek istedikleri ikili anlayışın anlamını ortadan kaldırmaz. Tüm bu boş çabaların bir "gerçekten" sosyolojinin gerçek konulardan, toplumun bir bilimi olarak incelemek ve açıklamak zorunda olduklarından "kaçış"tan başka bir anlamı yoktur.

Amerikan Sosyolojisi

Amerika'da değişik toplumsal koşullar farklı bir ideolojik durumla ifadesini bulmuştur. Feodal bir geçmişin yokluğu, hızla genişleyen ekonomi, toplumsal sınıfların akışkanlığı burjuva demokratik toplumsal düzenin toplumsal değerlerini Avrupa'ya göre, Amerika'da gerçek olmaya daha yakınlaştırmıştır; ve hem eylem hem de ideoloji düzeylerinde sınıf çatışması da Amerika'da, Avrupa'daki kadar keskin değildir. Bundan dolayı, genel olarak sosyalizm, özel olarak Marksizm Amerikalı düşünürler arasında Avrupalılarda görülen aynı etkileri oluşturmamıştır.

Ancak, bu, sosyolojinin Amerika'da bir sınıf karakteri taşımadığı anlamına gelmez. Çünkü taşıyordu. Sosyoloji, tam anlamıyla başarıya ulaşmış, iyimser burjuvazinin bilimidir. Amerikan sosyologları kendi kültürel sistemlerinin toplumsal yapısını, Marksist-sosyalist hareket biçiminde güçlü bir muhalefet ya da eleştiri olmadıktan, verili olarak aldılar ve dikkatlerini toplumsal sistemin işleyişinin ayrıntıları üzerinde odaklaştırdılar.

Bu gerçekten kaçma nasıl ortaya çıktı? Bernard bize 1900 yılına gelindiğinde sosyolojinin "tarih felsefesi" ve diğer akademik öncülü "toplumsal sorunlar" (social problems) derslerinden "kurtularak önünde kalan son iki engeli aşmaya" hazır olduğunu diyor. Amerikan sosyolojisi tarih felsefesi engelini gerçekten atlamış ve kendisini ondan tümüyle kurtarmıştır. Fakat bana aynı şeyin "toplumsal sorunlar" için söylebilmesi kuşkulu gelmektedir. Toplumsal sorunlar dersleri, birçok öğrenim kurumunda sosyoloji programlarının hâlâ geniş bir bölümünü oluşturmakla yetinmemiş, daha da önemlisi, bakış açılarının izini daha sonraki sosyolojik etkinlikler üzerinde bırakmıştır. Suç, çocuk suçluluğu, ruhsal hastalıklar ve göçmen grupları üzerinde yapılan araştırmaların büyük bir kısmında, bu sorunlar bir bütün olarak temel toplumsal yapıyla ilişkilendirilmeksizin, hazır bir yemek biçiminde, acil, dar, özel (particularistic) reformlar gerektiren sorunlar biçiminde ortaya konulmaktadır⁽⁶⁾.

Amerikan sosyolojisi kendisini tarih felsefesinden çekip kurtarıırken daha başa-

rılıydı. Ancak, bunu yaparken korkarım bebeği de banyosuyla birlikte dışarıya fırlatıp atmıştır. Sosyologlar, tarih felsefesi geleneğinin toplumları daha geniş zaman birimlerinde değişen toplumsal bütün olarak görme yeteneği gibi özelliklerini koruyabilirlerdi. Özel (particular) toplumsal olguları (phenomenon) bir zaman dilimi içerisinde değişen yapısal toplumsal bütünün parçaları olarak görmeyi reddederek sosyoloji, özel toplumsal olay (fact) ya da kurumun incelenmesi ve açıklanmasında kullanabileceği ve kullanması gereken tek meşru ve kesin (ultimate) başvuru çerçevesini fırlatıp atmıştır.

1900 yılı ile 1930 ortaları arasında Amerikan sosyolojisi “bilimsel” olma yolunda daha da ilerlemeler kaydetmiştir. Birinci olarak, kendisine suya sabuna dokunmayan bir terminoloji edinmiştir. Toplumsal kütlelerin (aggregates) çözümlenmeleri toplumsal sınıflar ve tabakalaşma yerine, biz kümeleri (in-groups), onlar kümeleri (out-groups), kalabalıklar (crowds), kitleler (masses) gibi kavramlarla yapıldı. Buna koşut olarak, toplumsal etkileşim, ekonomik, siyasal ve diğer toplumsal alanlarda (spheres) sınıflar arası çatışma kalıplarını dışarda bırakan yarışma, çatışma, uyuşma ve özümseme biçiminde kavramlaştırıldı. Böyle suya sabuna dokunmayan bir terminoloji sosyoloji için siyasal tartışmalardan uzak durması açısından da işlevseldi.

İkinci olarak, yöntemlerle giderek daha fazla ilgilenmek 1900 yılı sonrasının belirgin bir özelliğidir. Daha da doğrusu, ilgilenilen tek şey tekniklerdi; kabul gören yönetsel yönelim ise toplumsal nedenselliğin (social causality) “organik kuramı” idi. Toplumun tüm parçalarının karşılıklı eylemle (action) birbirleriyle bağlı (interrelated) bir organik bütün oluşturduğu görüşü, mantıksal olarak hiçbir biçimde içerilmeyen ikinci bir görüşe, yani, birbirleriyle ilişkili etkenlerin hepsinin eşit ağırlıklı olduğu görüşüne yönlendirilmiştir. Doğaldır ki, gerçek araştırma durumlarında böyle bir görüş savunulamaz hale gelmektedir; tercih aslında bir yanda “belirli” (particular) bir değişkeni hipotetik olarak bağımsız değişken olarak açıkça belirlemek, ya da öte yanda, kapalı (implicit), sağduyu düzeyinde tümenden- gelimler (dedüksiyonlar) ve yorumlar yapma arasındadır.

Organik kuramdan, doğal olarak, kayda değer sapmalar (da) olmuştur. Hem “kültürel gecikme” (culturallag) hipotezi hem de ekolojik yaklaşım, belirti değişkenleri bağımsız olarak kabullenmektedir. (Birincisi için “maddi kültür”, ikincisi için “ekolojik temel”). Böylece görülmektedir ki Amerikan sosyolojisi partikülaristik, bilimsel olmayan ve spekülatif bularak ön kapıdan kovaladıklarını -biraz değiştirilmiş, bozulmuş (distorted) bir biçimde- arka kapıdan içeri buyur etmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Amerikan sosyolojisinin metodoloji alanında birincil ilgisi sosyolojik malzemenin toplanması, sınıflandırılması ve sıralanması ile ilgili teknikler olmuştur. Esas (kilit-key) sorunların biçimlendirilişine (formulasyonuna) yardımcı olacak metodoloji geliştirilmemiştir. Böylece, dünyanın altıda birinde insanlık tarihi için yeni bir toplumsal deneyim (daha önce görülmemiş bir ölçek ve farklı nitelikte bir toplumsal değişme olgusu) başlatılmış ve sürdürülmekte iken; yeryüzünün en uygar kıtası bu bilim çağında, Orta Çağ fanatikliğini anımsatan bir gericiliğin içine itilmişken; ülke içinde kırk sekiz milyon kazanç sağlayıcı iş erbabından on üç milyonu işsiz kalır ve işçi sınıfı örgütlenmesi toplumsal hareketleri inceleyecekler parlak fırsatlar sunan, nefes kesici bir hızla gelişirken; ekonomik liberalizmi ve onu

çevreleyen tüm kültürel bütünü sarsabilecek ölçüde devlet müdahaleleri görülürken; bütün bu yaşamsal şeyler olup bitirken sosyologlar ne gibi sorunlar üzerinde çalışıyorlardı? Bir yandan, aile ya da kilise üyeliğinin içi yapısında (kompozisyonunda) ortaya çıkan değişiklikler, küçük göçmen gruplarının uyumlarının sağlanması, suç ve cinayet üzerine alan çalışması, “doğal alanlar” (natural areas), kentsel büyümede işgaller ya da birbirinin yerine geçme (succession) vb konuları kendilerine meşgale ediniyorlar, öte yandan da sormaca ve mülakatların, testlerin standartlaştırılması, ölçeklerin puan hesaplarının belirlenmesi gibi uygulama ayrıntıları (technicalities) ile uğraşıyorlardı. Bu gibi konuların kendilerinde yanlış olan her hangi bir şey yoktur; eleştiri, bunları ilginin tek nesnesi yapıp, zamanın koşullarına daha uygun, başka koşulları görmemeye yönelinmesindedir. Bundan başka, bu incelenen konular zaman içinde gözlenen değişmeye göre temel toplumsal yapısal kalıplarla (basic social structural patterns) ilişkilendirilmiş olsalardı günümüzün toplumsal dünyasını anlamada anlamlı sonuçlar verebilirlerdi. Gerçekte, Amerikan sosyolojisi, sistemi verili olarak kabule devam etmiştir; öngörülen toplumsal değişim yalnızca belirli kurumsal alanlardaki değişimdir.

Sürdürülen bilgi toplama (fact collection) etkinliklerinin toplumsal dünyamız üzerine bilgilerimizi geliştirmede başarılı olamaması, toplumsal olguların (phenomenon) çok karmaşık olması, sosyolojinin hâlâ genç bir bilim olması, ileride senteze ulaşmak için şimdi materyal toplandığı gibi gerekçelerle mazur gösterilmiştir. Ancak, ben, aslında, bu başarısızlığın sosyolojiye saygınlık ve akademik statü kazandıran aynı durumdan (condition) -temel yapısal sistemi verili olarak alma, bunun varsayımlarını belirleme ve kendi sınıfsal karakterini görmeme- kaynaklandığını düşünüyorum.

Şimdi, sosyolojide bir bunalım yakın gözüküyor. Kapitalist sistem artık Amerika’da bile genişlemiyor. Sınıf çizgileri daha da keskinleşiyor ve sertleşiyor; uzayan ekonomik bunalımlar ve iki kuşak içinde yaşanan iki totaliter savaş “eski güzel günlerin” devam etmesi ya da yeniden canlandırılması konusunda kolay bir iyimserliğe hiç yer bırakmıyor. Artık, belirli (particular) toplumsal kurumlar değil, tüm toplum hızla (violently) değişiyor ve araştırmaları tehdit ediyor. Dahası var, sosyolojinin kendi içerisinde de, doğal bilimlerle kıyaslanabilir güvenilirlikte bir bilim olmada uğranılan başarısızlık, şimdiden kimi sosyologları bilimlerinin kökündeki varsayımları sorgulamaya yöneltmiş, daha başkalarını da yöneltecektir.

Bütün bilimlerde ortaya çıkan bunalımın yararlı bir sonucu, bilim adamlarının kendi etkinlik alanlarının toplumsal koşullarının bilincine varmaya başlamalarıdır. Bilimi soyutlanmış (isolated) bir şey olarak değil de, insan yaşamının diğer evreleri ve toplumsal yapı ile bağımlı (bound up) olarak görmeye başlıyorlar. Bilimin toplumsal sorumluluğu ve bilimin toplumsal pratikte kullanılması konularında artan bir bilinçlenme var.

Savaş altı yıldan fazla bir süre beni Amerikan sosyolojisinden uzak tutmuştu, sonra, bir yıl kadar önce, American Sociological Review’un bazı sayıları elime geçti. Amerikan Sosyoloji Derneği’nin (American Sociological Society) 1943 yılı Aralık ayında yapılan yıllık toplantısının konuşmaları veren raporlarını büyük bir ilgiyle okudum. Bakış açıları ve içerdikleri çok farklı olmakla beraber Profesör Lundberg’in,

Profesör Chopin'in, Profesör Bain'in ve Profesör Lynd'in makalelerinde ortak ve çok önemli bir nokta bulunuyordu: Hepsi savaş ve barış sorunlarını, insan toplumlarının ve özellikle Amerikan toplumunun geleceğini ve Sosyolojinin toplum ve toplumsal değişme ile ilişkilerini konu alarak işliyorlardı. Bu yazılarda eski ve yeni Amerikan sosyolojisi yan yana durduğundan ayırım gözlemlenebiliyordu.

Lundberg iyice yıpranmış pozitivist tutumu temsil ediyor. Lundberg, önümüzdeki barış düzenlemelerinin oturtulabileceği sosyal bilimsel bilgi eksikliği ve sosyal bilimlerin, barış konferansında kendilerine başvurulmasını gerektirecek yeterli bir "kamusal saygınlığa" (Public respect) ulaşamamış olması nedeniyle, barış düzenlemeleri konusunda kötümserdir. Düşüncelerini açıkladıkça, sadece kalıcı bir barışın değil, toplumsal sistemi rahatsız eden toplumsal hastalıkların tümünün çaresinin "bilime olan inancımızı ortaya koyduğumuz zaman" bulunabileceği anlaşılmaktadır. Sorunu böylece ortaya koyduktan sonra Lundberg sosyoloji araştırmaları ve kuramının eylemde güvenilir bilgileri verecek biçimde nasıl inşa edilmesi gerektiği konusunu ayrıntılarıyla ele alıyor. İnsan ilişkileri (human affairs) konularında bilim öncesi ve doğaüstücü görüşten doğacı (naturalistic) ve bilimsel bir görüşe geçişin tamamlanmamasından yakınıyor. İnsan sorunlarına bilimsel ve gerçekçi olmayan bir yaklaşım olarak "teolojide yer etmiş 'legalistik ve moralistik' bakış açıları" örneğini veriyor. Burada, geliştirilen bütün eleştiriler yerindedir, ancak, geleceğin toplumsal düzeninin gerçekleşmesinde ağırlığı sosyal bilimlerin sırtına yüklemek, toplumsal değişme sorununu sosyal bilimlerin gelişmesi ve onların "kamusal saygınlık" kazanmasına indirgemek bana toplumsal değişme konusuna legalistik-moralistik yaklaşım kadar gerçek dışı, büyümlü bir düşünce gibi geliyor. Bilimin büyümlü toplumsal düzende arzulan değişiklikleri getirebileceğine inanılması ve bunun yasal ve ahlakal ilkelere beklenilmesi, "bilim öncesi düşünce" kadar tek yanlı, "tikel" (particularistic) bir görüştür.

Doğaldır ki, eğer sosyal bilimler gelişmiş ve toplumsal eylem için güvenilir bilgi sunuyor olsaydı ve eğer bu bilgi beşeri işlerin düzenlenmesinde uygulanabilir olsaydı "toplumsal sıkıntılarımız" (social predicaments) ortadan kalkardı. Fakat sorun şurada: Bu "eğer"ler nasıl gerçekleştirilebilecek? Toplumsal bilimlerin değişmesinin ve bilimsel bilginin toplumsal eylem için temel olarak alınabilmesini toplumsal ön koşulları nelerdir? Başka bir deyişle, "bilime tam inancın" evrensel, en üst toplumsal değer haline geleceği ve bilimsel bilginin insan ilişkilerini düzenleme eylemlerine kaynak olacağı toplumsal örgütlenme durumu hangi süreçler ve mekanizmalarla oluşacaktır.

Lundberg bu soruyu sormuyor; gerçekte, argümanı için temel olacak böyle bir sorunun yanıtlanması gerektiğinin bile farkında görünmüyor. Daha doğrusu, bütün sorunu var olan iki almaşıktan bilinçli ve akılcı olarak birisinin seçilmesi gibi sunuyor; "her şey şuna bağlanıyor; bilime mi başka şeye mi inanacağız? Fizik sorunlarımıza ilişkin olarak bu soruyu yanıtlamış durumdayız. Toplumsal sıkıntılarımıza ilişkin olarak benzerini yapmaya karar verirsek önümüzdeki yol açıktır." Dolayısıyla, sorun yalnızca bir karar verme işidir! Bu kadar kolay ve "açık"! Bununla beraber, makalenin genel havasından ve yukarıdakilerden iki paragraf sonra gelen sözlerinden, insan sorunlarına bilimsel olmayan bir yaklaşımdan bilimsel bir yaklaşıma doğ-

ru değişmenin azar azar gerçekleşen bir yayılma süreci ile olacağı anlaşılmaktadır. Sosyal bilimler olguları toplamaya ve sistemleştirmeye devam edecekler; mesleğin örgütlenme ve standartlaşması gelişecek, devletin de yardımıyla kamusal saygınlık kazanılacaktır. Yavaş yavaş herkes, özellikle araştırma ve eğitime mali destek sağlayan vakıflar ve bireyler sosyal bilimlerin değerini kavrayacaklar ve toplumsal sorunların çözümünde onlara giderek daha fazla başvuracaklardır. Bu arada bizler de toplumsal hastalıklara, savaşlara, depresyonlara katlanmaya devam edeceğiz. Ama ne de olsa, “anestezi, aşılar, sülfamidli ilaçlar öncesi günlerde de yaşam sürüyordu... Bugün hastalar kurtarılamıyor diye kanser araştırmalarından vageçmiyoruz”. Böylelikle, bütün bir değişme sorunu ve değişmede sosyal bilimlerin işlevi rahatlıkla ortadan kaldırılmaktadır.

Ama ya kansere yakalanmış hastaların öylece ölüp gideceklerine örgütlendiklerini, bilim adamlarının araştırmalarını sürdürmelerine başarıyla engel olduklarını farz edersek? Lundberg bilimsel çalışma ve ilerlemeyi koşullandıran toplumsal etkenlerin değişmez (sabit) olduğunu varsaymaktadır, ya da daha açığı, Lynd’in sözleriyle, bugünkü kültürel sistemin temel yapısını olduğu gibi kabullenmekte ve “sanayi toplumunu pençesine alan muazzam iktidar mücadelesini unutmaktadır.” Patolojik toplumsal sistemler birey hastalar gibi sosyal bilimcilerin hastalıklarını iyileştirecek tedavi yollarını bulmalarını beklerken öylece ölüp gitmezler; onlar bilimi boğazlarlar. Nazi Almanya’sında sosyal bilimlere ne oldu? Antropolojiye, tarihe, sosyolojiye, psikolojiye? Hatta teorik fiziğe ne oldu?

Bir sosyolog için bağışlanamayacak bir savsama olarak Lundberg’in unuttuğu, genelde bilimin, özelde sosyal bilimlerin gelişmelerinin tarihsel olarak koşullanmış olduğu ve bu bilimlerin gelecekteki yazgılarının da benzer biçimde belirleneceğidir. İnsan ilişkilerinin (human affairs) bilimsel olarak düzenlenmesini etkileyecek bir değişken olarak sosyal bilimlerin gelişmesi toplumsal değişme sürecinden bağımsız bir değişken olmayıp, tam aksine, toplumun temel kurumsal sistemindeki değişmelere oldukça yakından bağlı bir bağımlı değişkendir.

Lynd’in makalesinde, benim 1939 başlarında ABD’den ayrıldığım zaman olmayan, sosyolojide yeni bir yönelimin halkası bulunuyor. *Knowledge for What?* (Ne İçin Bilgi?) başlıklı yapıtını görmedim, ancak, “*Middletown*” ve “*Middletown in Transition*” arasında geçen zamanda bilimsel araştırmanın ne olduğu ya da olması gerektiğini kavrayış farklılığından düşüncesinin *Knowledge for What?* ve bu makalesine doğru nasıl ilerlediğini çıkarmak mümkündür (7).

Lynd’in argümanı bizi burada özellikle ilgilendiren üç önemli noktayı içeriyor. Birincisi, şu anda olup bitenlerin yalnızca verili kurumsal çatı içerisinde bir değişme olmayıp, temel kurumsal sistemin kendi içerisinde devrimci bir değişme olduğunu kabul etmesidir. İkincisi, bu kurumsal değişme “muazzam (colossal) bir iktidar mücadelesini” içermektedir. Sosyoloji bu toplumsal değişmede sadece mücadelenin taraflarından birisine ya da ötekisine hizmetlerini sunarak etkin bir rol oynayabilir. Bunun anlamı, sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerin, kendi yayılmaları ile toplumsal düzende arzulanır değişikliklerin barışçıl bir biçimde gerçekleşeceği görelilikte bağımsız değişkenler olmadıklarıdır. Lynd, uyacakları konusunda kuşkuları olmakla birlikte, sosyologlara bu muazzam mücadelede demokratik tarafta yer almaları ve

Amerikan toplumunun yeniden motivasyonunda ve yeniden inşasında gerekli olacak bilimsel araçları hazırlamaları çağrısını yapmaktadır.

Üçüncüsü, sosyal bilimlerin kuramsal yapısının toplumsal olarak koşullandığını kabul etmekte, “sosyal bilimciler olarak düşüncemizin ve bilim adamı olarak sorunlarımızın ortaya konuluşunu” biçimlendirenin temel kurumsal sistem olduğunu göstermektedir. Makalesinin paragraf başları, hiç abartmaksızın, sosyoloji yazınında sosyal bilimler metodolojisi üzerine yapılmış en önemli açıklamalar arasında sayılabilir. “Bir kültürel sistemin temel yapısı genel olarak kabul görürse, (onun) sosyal bilimleri de bu verilen kültürel sistemin nasıl işlediğinin çözümlenişi üzerine odaklaşır... Ancak, bir kültürel sistemin temel yapısı sorgulanmaya başlarsa” o zaman, verili sistemin üzerine oturduğu öncüller sosyal bilimlerin merkezi sorunu haline gelebilir.

Şimdiye kadarki Amerikan sosyolojisinin konumu, araştırma birimi olarak seçtiği belirli toplumsal olguların (phenomenon) içinde yer aldığı (sosyolojinin bir bilim olarak gelişmesini koşullandıran) kurumsal sistemi farkında olmadan kabullenmedir. Sosyolojinin bu durumların ayırımına varması başlı başına ileriye doğru atılmış muazzam bir adım olacak, sosyolojinin gerçekten toplumun bilimi olmasını engelleyen çıkmazın delinmesi anlamına gelecektir. Toplumsal olguları incelemek için temel kurumsal sistemin gerçek bakış çerçevesi olarak kabulü, “sorun çözen araçlarımızın, arkalarındaki temel kabullerin birçoğunu da kapsayacak biçimde kökten onarımı” anlamına gelecektir. Bu, temel kurumsal yapı değişmiyor olsa bile doğrudur. Çünkü, görelî olarak istikrarlı kültürel sistemlerde bile, gözle görülür hale gelmeyen (discrete) toplumsal olgulara ve kurumlara dahi temel toplumsal yapı ile bağlantılı olarak bir anlam kazandırılabilir ve bunlar doğru olarak açıklanabilir.

Sadece sosyolojide değil, bütün bilimlerde gözlemler bir bakış çerçevesine göre yapılır. Bu bakış çerçevesi açık ve bilinçli ya da kapalı ve bilinçsiz olabilir. Fizikte gözlemlerin, gözlemciler bunun böyle olduğunun farkında olsun ya da olmasın, belirli koordinat sistemlerine (KS) göre yapıldığı bilinmekte ve kabul edilmektedir. Ancak, fizikçilerin bu gerçeği anlayabilmeleri, örneğin klasik mekaniğin yasalarının ancak belirli bir koordinat sisteminde geçerli olduğunu ve bu geçerli KS’ye başvurulmaksızın ortaya konulan yasaların havada asılı kaldığını görmeleri için uzun bir gelişme gerekmiştir.

Amerikan sosyologları, çok kez, kendi koordinat sistemlerinin farkında olmamışlardır. Fizikte tüm deneyler üzerinde insan türünün yaşadığı bu dünyada yapılmaktadır; bundan ötürü, yeryüzü yapılan gözlemlerin gerçek koordinat sistemini oluşturur. Aynı şekilde, bütün toplumsal gözlemler de zorunlu olarak verili bir toplumsal sistemde yapılmakta ve bu sisteme göre formüle edilmektedir. Ancak, arada bir farklılık vardır: Fizik alanında gözlemler için bir koordinat sistemi olarak yeryüzü görelî sabitken (en azından insan türünün yaşam süresi boyunca) toplumsal koordinat sisteminin kendisi tek bir kuşağın yaşam süresi içinde bile hızlı değişmeler gösterir. Bundan ötürü, toplumsal yaşamın tek bir alanında görülen değişme toplumsal koordinat sistemi içindeki değişme eğilimiyle birlikte ete alınması gereken bir sorun halini alır.

Bugünkü sosyoloji şu olgularla karşı karşıya görünmektedir: (1) Bir toplumun

tüm kurumları birbirleriyle bağlantılı bir bütün oluştururlar; ekonomi, siyaset ve sosyal bir arada yer alır ve işler. (2) Karşılıklı ilişkiler, bütün etkenlerin zorunlu olarak aynı ağırlıkta olduğu, bir üstünlük (primacy), “yumağın başladığı belli bir yer” bulunmadığı anlamına gelmez. Gerçekte, eğer toplumsal değişmeyi görelilik olarak belirleyici ve yönlendirici rol oynayan bazı alanlar varsa temel bir yapıdan söz edilmesi bilimsel olmamak değildir. Esasen, gerçek araştırma durumlarında ve toplanmış bilgilerin açıklaması yapılırken, bir başlangıç noktası seçmek kaçınılmazdır. Seçim, bunu kapalı ve gelişigüzel bir biçimde yapmak ile metodolojik olarak sağlam bir biçimde yapmak arasındadır. (3) Toplumsal bütün zaman içerisinde tümüyle değişir. “Toplumsal değişim” terimi sadece kurumların çeşitli münferit kesimlerini ifade ediyor olarak alınmamalıdır. Toplum yapısal değişikliklere uğrar, yani evrilir. Toplumsal değişimin temel sorunu bu yapısal değişimlerin nasıl meydana geldiğidir.

Bu üç nokta, sosyoloğun somut belirli bir araştırma yaparken, içerisinde temel bir yapının ayırt edilebileceği ve zaman eğrisi üzerinde belirli bir anda ele alınan toplumsal bütünü parçası olan olguları gözlemlemekte olduğu anlamına gelir. Bundan ötürü, en iyi inceleme gelişme vektörüne başvurarak yapılabilir. Sosyolojide bu kuramsal yeniden yönelim başarıya ulaştırılmazsa, sosyologlar bir zaman çetelesi tutmaya devam edecekler ve sosyoloji toplumun gerçek bir bilimi olmaktan bundan öncesi gibi uzakta kalacaktır.

- (1) *Le socialisme* (Paris: Libraire Felix Alcan. 1928). s. v-vi (Fransızca’dan İngilizce’ye çeviriler Boran’a atılır.)
- (2) *Ibid*, s. vii
- (3) *Ibid*, s. viii
- (4) Sombart’ın kariyerine Marx yanlısı olarak başlaması, onun ve Weber’in Marx’ın tarihsel çözümleme ve eleştiri yönteminden çok şey öğrenmiş ve (ödünç) almış olmaları bu belirlemeyi geçersiz kılmaz.
- (5) Amerikan Sosyoloji Derneği’nin (American Sociological Society) Aralık 1943 toplantısında yaptığı konuşması.
- (6) Karl Mannheim’in *Methods in Social Science* (Sosyal Bilimde Yöntemler)’de yaptığı değerlendirmeye bakınız, (der.) Stuart Rice, *American Journal of Sociology*, “xxxviii (September, 1932), s. 273-82 içinde.
- (7) Profesör Robert Lynd’in, eşi Helen Lynd ile birlikte Indiana eyaletinin 40 bin nüfuslu bir sanayi kentinde on yıl kadar farklı bir zaman aralığı ile yaptıkları araştırmaları *Middletown ve Middletown in Transition* adlarıyla yayınlanmıştır.
- R. and H. Lynd: *Middletown in Transition*, New York. Harcourt, Brace and Co. 1929
- R. and H. Lynd: *Middletown in Transition*, New York. Harcourt, Brace and Co. 1937
Knowledge for What? R. Lynd’in daha sonra tek başına yayınladığı en önemli yapıtıdır.
R Lynd: *Knowledge for What? The Place of Social Science in American Culture*, Princeton University Press. 1939 (Ç.N.)

American Journal of Sociology (AJS), Ocak 1947

Bilim ve Sanat, Sayı 84, 1987